ДИСТАНЦІЙНІ ТРЕНІНГИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ ЗА УМОВ ІНКЛЮЗІЇ

DISTANCE TRAINING IN SYSTEM OF PREPARATION OF SPECIALISTS FOR WORK IN CONDITIONS OF INCLUSION

У статті актуалізовано можливості тренінгу на базі віртуального простору з метою підготовки фахівців до роботи за умов інклюзії. Здійснено опис наявних проблем у реалізації інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами (ООП) в Україні, та шляхи їх вирішення за допомогою такого активного засобу навчання, як тренінг. Розкрито тлумачення поняття «тренінг» у спеціальній науковій літературі та важливість проведення тренінгів під час підготовки фахівців до роботи за умов інклюзивного навчання у формальній, неформальній та інформальній освіті. Подано стислий аналіз емпіричного дослідження щодо визначення стану сформованості SMART-інформаційного критерію готовності майбутніх фахівців до впровадження інклюзії на практиці, проведеного у 2015–2018 рр. Розкрито важливість і сутність володіння педагогічними технологіями інклюзивного навчання задля успішної реалізації інклюзії, такими як: технології адаптації та модифікації навчально-методичного забезпечення; спільного викладання та педагогічного партнерства в інклюзивному освітньому просторі; розробки індивідуальної програми розвитку; індивідуального безочіночного оцінювання («метод портфоліо», індивідуальних анкет); диференційованого викладання; навчання внутрішньошкільних команд; зворотного зв'язку в інклюзивному навчанні; моніторингових і самомоніторингових («Індекс інклюзії», SWOT-аналіз); класного менеджменту; арт-терапевтичних. Акцентовано на практичних аспектах застосування тренінгів із метою покращення ефективності забезпечення інклюзивного навчання. Представлено навчальні дисципліни, в межах яких доцільно застосовувати тренінгові технології, основні тренінгові техніки, вправи, завдання, презентовано досвід проведення самостійних очно-дистанційних тренінгів на актуальну тематику, розкрито структуру дистанційного тренінгу «Педагогічні технології інклюзивного навчання».

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, дистанційний тренінг, інклюзія, SMART-інформаційний критерій, педагогічні технології інклюзивного навчання.

The article raises the possibility of training on the basis of the virtual space with the aim of training specialists for work in conditions of inclusion. Description of existing problems in the implementation of inclusive education of children with special educational needs (SEN) in Ukraine and ways of their solution with such active learning tools, like training. Disclosed interpretation of the concept of "training" in the special scientific literature and the importance of training in preparing specialists to work in conditions of inclusive education in formal, non-formal and informal education. A brief analysis of empirical studies to determine the status of development of SMART-information criterion of readiness of future specialists to the implementation of inclusion in practice, carried out in 2015–2018 year. It is revealed the importance and the essence's possession of pedagogical technologies of inclusive education for the successful implementation of inclusion, such as: technology adaptation and modification curriculum; collaborative teaching and teaching partnerships in inclusive educational space; developing individual progress programs; individual unbiased estimation ("Portfolio method", individual questionnaires); differentiated teaching; teaching in-school teams; feedback in inclusive education; monitoring and self-monitoring ("Index inclusion", SWOT-analysis); classroom management; art-therapy. Emphasis is placed on the practical aspects of training with the aim of improving the effectiveness of inclusive education. Presented to the academic discipline within which it is advisable to use the training technologies, basic training techniques, exercises, tasks, and presents the experience of conducting independent onsite distance trainings on relevant topics, as well as the structure of distance training, "Pedagogical technologies of inclusive education".

Key words: children with special educational needs, distance training, inclusion, SMART-information criterion, pedagogical technology inclusive education.

УДК 378.147-056.3:005.336.2-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-1.25>

Ленів З.П.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри логопедії
та логопсихології
факультету спеціальної та інклюзивної
освіти
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Різноманітність і гнучкість освітніх траєкторій для фахівців, які реалізовуватимуть інклюзію, як, наприклад, стаціонарна, заочна, дистанційна, екстернатна форми здобуття вищої освіти, сертифікаційні програми, курси, вебінари, марафони, майстер-класи, семінари, конференції, в т. ч. онлайн, літні та зимові школи, повинні слугувати справі забезпечення ефективного інклюзивного навчання осіб із особливими освітніми потребами (ООП) в українських реаліях.

За умов пандемії та фінансово-економічної кризи особи з ООП виявилися чи не найуразливішою групою населення. Саме тому однією з найголовніших проблем України, яка прагне стати євро-

пейською SMART-країною [5; 7; 10], є проблема відсутності належних умов: навчально-методичних, побутових, інформаційно-технологічних задля повноцінної реалізації потенціалу дітей із ООП, а процес підготовки фахівців для роботи з означеною категорією дітей за умов інклюзії переходить поступово у площину дистанційної освіти. На тлі деінституалізації забезпечення рівного доступу до якісної дистанційної інклюзивної освіти особам із ООП – це тест української держави та громадянського суспільства на цивілізованість і зрілість.

Запровадження інклюзивного навчання у процесі реформування освітньої галузі висуває якісно нові вимоги до професійної діяльності фахівців, їхніх компетентностей і цінностей, що спонукає

до зміни світоглядних позицій і формування нових особистісних якостей. Сьогодні освітня діяльність розглядається в когнітивно-компетентнісній парадигмі як інформаційна, активна, відкрита і життєздатна, орієнтована на пошуки сенсів і відкриттів, акцентує увагу на креативності та ініціативі, а також сфокусована на довірі, академічній свободі, взаємодії та співпраці [8; 10]. Активно розвиваються інноваційні технології в системі вищої освіти, зокрема тренінгові. Доцільність проведення дистанційних тренінгів із метою формування професійних компетентностей фахівців і становить актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковці (Ю. Бистрова, В. Бондар, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, О. Мартинчук, С. Миронова, В. Синьов, Є. Синьова, Н. Софій, С. Федоренко, О. Таранченко, А. Шевцов, М. Шеремет і багато інших) констатують низку системних проблем у науково-методичному, матеріально-технічному, практико-функціональному та кадровому забезпеченні інклюзивних процесів [3; 6; 8; 10].

Стратегії підготовки фахівців інклюзивних шкіл розкрито у працях закордонних учених J. Andrews, T. Loreman, J. Deppeler, J. Lupart, A. McMahon, D. Harvei, D. Sobsey, L. Stoll, U. Sharma, A. Greenwood, а також вітчизняних – О. Акімової, Ю. Бистрової, О. Будник, О. Воронікової, І. Гноєвської, Е. Данілавічюте, І. Демченко, О. Джус, І. Дмитрієвої, Н. Заєркової, В. Засенка, О. Казачінер, О. Качуровської, В. Коваленко, А. Колупаєвої, І. Кузави, З. Ленів, С. Литовченко, І. Луценко, І. Малишевської, О. Мартинчук, С. Миронової, Н. Савінової, Л. Савчук, В. Синьова, Є. Синьової, Т. Скрипник, Н. Софій, Д. Супрун, О. Таранченко, О. Федоренко, З. Шевців, А. Шевцова, М. Шеремет, Н. Шматко, С. Яковлевої, І. Юхимець і багатьох інших [3; 4; 6; 8; 10].

І. Воронікова та Н. Заєркова в праці «Е-навчання асистентів учителів у післядипломній педагогічній освіті» розкривають сутність організації дистанційного навчання фахівців [4], однак такий досвід ще не є поширеним у межах всього освітнього простору України, оскільки потребує додаткових ресурсів і готовності професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти.

Експериментальна діяльність із підготовки фахівців до роботи за умов інклюзії впродовж 2007–2020 рр. дала нам можливість виформувати універсальну структурно-функціональну модель підготовки кадрів (М. Шеремет, З. Ленів), що містить такі інтегровані етапи: 1. пропедевтично-мотиваційний, 2. змістовно-діяльнісний і 3. операційно-практичний [8; 10]. У площині другого (операційно-практичного етапу) на вимогу часу відбувається активне залучення студентів, слухачів курсів підвищення кваліфікації та всіх, хто здобуває формальну, неформальну та інформальну освіту, до тренінгів.

М. Афанасьєв, Г. Полякова та Н. Романова розглядають тренінг переважно із двох позицій: як засіб впливу на особистість (методику, метод, техніку, антропотехніку) і як процес навчання, заснований на інтерактивній ігровій формі, що має на меті практико-орієнтований результат [1, с. 9].

У наукових працях Н. Баранова, А. Гришин, Г. Ковальчук, О. Набока зазначають, що тренінг є одним із активних методів групової роботи, його розуміють як процес запланованих змін людини, спрямованих на її особистісний і професійний розвиток шляхом набуття, аналізу й переоцінки життєвого досвіду у процесі групової взаємодії [2, с. 10].

Як констатує В. Федорчук, різноманіття тлумачення терміна «тренінг» переконує нас у тому, що це не тільки універсальний розвиток особистості, але й найбільш ефективна модель підготовки фахівців [9, с. 12].

Ю. Бистрова та В. Коваленко у своїй статті, присвяченій тренінгам для фахівців, котрі працюють за умов інклюзії, вказують на те, що, на відміну від традиційного навчання, у процесі тренінгу відбувається активізація всього потенціалу людини: рівня й обсягу її компетентності (професійної, соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійності, здатності до прийняття рішень, до взаємодії тощо [3, с. 33].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У процесі аналізу праці С. Кейнера «Путівник фасилітатора. Як привести групу до прийняття спільного рішення» [11] виявлено, що у фахівців виникають три проблемні моменти під час очної взаємодії у групах: 1. залежність, яка часто розвивається щодо учасника чи учасників групи, котрих сприймають як наділених більшою владою (до прикладу, коли на тренінгу присутній директор інклюзивно-ресурсного центру (далі – ІРЦ) зі своєю командою); 2. розділення на пари й підгрупи – часто призводить до утворення альянсів усередині групи та впливає на прозорість її роботи (коли групуються більш досвідчені фахівці); 3. реакція «бийся або тікай» – виникає, коли група знаходиться під тиском (коли тренер нав'язує свою думку, робить зауваження щодо якості напрацювань групи або пришвидшує темп роботи тощо).

Відповідно, за умов дистанційного тренінгу можна уникнути цих ризиків і побудувати більш ефективну прозору роботу групи, оскільки відсутній фактор особистої присутності, і фахівці перед моніторами можуть бути більш розкутими й відвертими у своїх судженнях. Дослідження такої форми роботи, як дистанційний тренінг не знаходимо у вітчизняних психолого-педагогічних напрацюваннях і практиках.

Мета статті – актуалізація застосування дистанційних тренінгів у системі підготовки фахівців для реалізації інклюзивного навчання дітей із ООП.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічної літератури та інклюзивної практики свідчить, що сучасні тенденції модернізуються крізь призму SMART-освіти [7, с. 197].

Л. Діденко зазначає: «Визначають освіту у SMART-формі як електронну, цифрову, а іноді електронно-цифрову. Цей підхід до розуміння SMART-освіти ми не поділяємо: у такому її витлумаченні відбувається підміна змісту й цілі освіти засобами їх формування та реалізування в дійсному житті. У цьому разі цифровий, електронний, електронно-цифровий указує на тип чи вид технології, що застосовується в навчальному процесі, який відбувається в конкретній системі освіти. Тому зводити SMART-освіту до того чи того типу / виду технології навчання як інструментарію не просто недоцільно, а методологічно й методично неправильно. Адже сучасний інструментарій у системі освіти дуже багатий і включає не тільки електронно-цифрову технологію здійснювання навчального процесу, а й багато інших типів і видів технології» [5, с. 36].

Поділяючи вищеописане твердження, вважаємо, що найдоцільнішим поняттям, яке б об'єднувало SMART-освіту з електронними моделями навчання є його трактування у площині SMART-інформаційного критерію. Відповідно, внаслідок вивчення психолого-педагогічної наукової літератури з означеної проблематики та здійснення власних наукових експериментальних розвідок було визначено такі показники SMART-інформаційного критерію професійної готовності майбутніх фахівців до роботи за умов інклюзії: 1. обізнаність із законодавчим і понятійно-термінологічним полем інклюзивної освіти; 2. глибину розуміння психолого-педагогічних умов забезпечення інклюзивного навчання; 3. потребу у використанні сучасних цифрових технологій в освітньому процесі. Згідно з окресленими показниками було розроблено авторські діагностичні матеріали (тести, анкети, е-опитувальники) для студентів старших курсів, завдяки використанню яких було з'ясовано стан сформованості цього критерію [10, с. 276–280].

За даними емпіричного дослідження, здійсненого впродовж 2015–2018 рр., було виявлено, що більшість студентів-випускників, котрі навчалися на спеціальностях «Спеціальна освіта» і «Початкова освіта» з додатковою спеціалізацією «Інклюзивна освіта», знаходяться на низькому та нижче середнього рівнях сформованості SMART-інформаційного критерію, що свідчить про необхідність формування їх готовності до реалізації інклюзії й після завершення навчання в закладі вищої освіти. Особливо це стосується розвитку потреби у використанні цифрових технологій для використання в роботі знань і навичок із відеолекцій, електронних посібників, мультимедійних презентацій, записаних кейсів із фрагментів уроків і корекційно-розвиткових занять, конференцій,

семінарів на відкритих електронних платформах, дистанційних тренінгів, навчальних онлайн-вебінарів, блогів і груп професіоналів у соціальних мережах тощо [10, с. 281].

Унаслідок якісного аналізу результатів анкетування слухачів курсів інститутів післядипломної освіти та за запитами освітян-практиків і батьків дітей із ООП нами було виявлено, що однією з перепон до злагодженої роботи в колективах, як закладів загальної освіти (далі – ЗЗО), так і ІРЦ, є труднощі в розумінні сутності педагогічних технологій інклюзивного навчання всіма членами команди психолого-педагогічного супроводу (КППС).

Задля розв'язання кадрових проблем, формування навичок володіння означеними технологіями та здійснення сертифікації фахівців ІРЦ і членів КППС (вчителів, асистентів учителів, вихователів, асистентів вихователів, логопедів, вчителів-дефектологів, практичних психологів, реабілітологів та ін.) на базі Консалтингової агенції для освітян «Центр компетенцій» (м. Київ) нами впродовж 2017–2020 рр. було розроблено та проведено низку очно-дистанційних тренінгів для освітян України на теми: «Спільне викладання в інклюзивному просторі», «Командна взаємодія фахівців в інклюзивному освітньому просторі», «Робота вчителя й асистента вчителя в ЗЗО з інклюзивним навчанням», «Технологія складання індивідуальної програми розвитку», «Діяльність фахівців інклюзивно-ресурсних центрів» та багато інших, де частина теоретичних матеріалів і відеозаписів успішних інклюзивних практик представлялися дистанційно, а тренування і відпрацювання практичних навичок у групах відбувалося очно, переважно впродовж двох днів [3, с. 34].

З метою формування вмінь із володіння педагогічними технологіями інклюзивного навчання тренінги містять величезну кількість технік, методів, вправ і завдань, як от: «Світове кафе», «Самоанське коло», «Синквейн», «Спільний проєкт», «Рольова гра», «Ранжування», «Досягнення консенсусу», «Енерджайзери», «Модераційні картки», «Акваріум», «Сторітелінг», «Шість капелюхів», «Батл», «Мовник», «Метод кейсів» та багато інших [1; 2; 9].

Найбільш затребуваним для всіх учасників інклюзивного процесу виявився очно-дистанційний тренінг «Педагогічні технології інклюзивного навчання». Структура тренінгу така: I. Знайомство учасників за допомогою техніки «Мовник», визначення правил методом «Модераційних карток»; II. Актуалізація поняття «педагогічна технологія» за допомогою техніки «Світове кафе»; III. Моделювання технологій («Акваріум», «Метод кейсів», «Ранжування», «Модераційні картки», «Досягнення консенсусу», «Батл»): адаптації та модифікації навчально-методичного забезпечення (Джуді Лупарт, А. Колупаєва); спільного викладання та

педагогічного партнерства в інклюзивному освітньому просторі (Н. Софій, О. Таранченко); розробки індивідуальної програми розвитку (А. Колупаєва); індивідуального безоціночного оцінювання («метод портфоліо», індивідуальних анкет тощо) (Т. Сак); диференційованого викладання (Донна МакГріРічмонд) [6]; навчання внутрішньошкільних команд (Тім Лорман); зворотного зв'язку в інклюзивному навчанні (Т. Сак); моніторингових і саомоніторингових («Індекс інклюзії» (Тоні Бут), SWOT-аналіз (Кеннет Ендрюс)); класного менеджменту (Т. Скрипник); арт-терапевтичних (О. Вознесенська, З. Ленів); IV. Емоційні та фізичні розрядки, активізація мозкової активності за допомогою техніки «Енерджайзери»; V. Рефлексія: «Мовник».

Тренінги також доцільно проводити у процесі викладання у ЗВО дисциплін, таких як: «Основи інклюзивного навчання», «Педагогічні технології інклюзивного навчання», «Асистування в інклюзивному освітньому просторі», «Технології роботи асистента вчителя в інклюзивному ЗЗО», «Диференційоване викладання в інклюзивному класі», «Менеджмент інклюзивних шкіл», «Організація діяльності інклюзивного ЗДО» при підготовці різнопланових фахівців для різних рівнів освіти [8, с. 119].

Однак сьогодні диктує вимоги до трансформації тренінгів у дистанційний формат. Не всі завдання в такій формі можливо зреалізувати, однак у межах тренінгу на базі віртуального простору розробляються та реалізуються інноваційні моделі навчання. Цей процес стосується репродуктивного та продуктивного (дослідницького) рівнів формування знань. Виконуючи персональні та колективні завдання в межах такого тренінгу, на відміну від звичного, учасники спрямовують свої зусилля не лише на цілеспрямоване відпрацювання одного чи декількох видів роботи чи навичок, а й залучаються до процесу пошуку нових професійних знань та ідей. Проведення тренінгів на базі віртуального простору, окрім формування навичок володіння технологіями інклюзивного навчання, дозволяє: моделювати різноманітні умови функціонування ЗЗО й об'єднання ключових стейкхолдерів (МОН, МОЗ, ІРЦ, НРЦ, ГО, ЗВО) максимально наближено до реалій, що забезпечує апробацію знань у різних практичних ситуаціях; презентувати інклюзивний ЗЗО як єдину організаційно-педагогічну систему із чіткими взаємозв'язками ключових процесів, функціональних структур та інформаційних потоків; відобразити вплив рішень, які приймаються учасниками, на ефективність окремих технологій інклюзивного навчання; сформувати навички колективної діяльності учасників освітнього процесу та розуміння їх спільної відповідальності за отримані результати; сформувати навички вільного та доречного використання професійного понятійно-категоріального апарату; посилити практичні навички учасників

щодо формування змісту завдань і представлення їх батькам, педагогам та іншим фахівцям, що сприятиме формуванню комунікативної компетенції як вагової складової частини професійної характеристики освітянина; стимулювати зацікавленість у формуванні власного комплексу методів та інструментарію, обґрунтуванні та реалізації прийнятих рішень; знизити рівень авторитарності освітнього процесу, що забезпечує підвищення в учасників рівня креативності у виконанні тренінгових завдань; підвищити психологічну готовність до професійної діяльності, стресостійкість, рефлексивність, профілактика професійного вигорання тощо; усвідомити цінність і значимість наукового підходу до забезпечення інклюзивного навчання як альтернативи стихійному; налагодити партнерські стосунки з батьками та громадою; об'єднувати та продукувати ідеї для забезпечення інклюзивного процесу; виробляти навички ефективного взаємодії в команді.

Висновки. Використання тренінгових технологій забезпечує гнучкість освітнього процесу, підвищує рівень його адаптивності до суспільних змін і вимог до змісту інклюзивного навчання крізь призму СМАРТ-освітніх тенденцій і є ефективним інструментом впровадження інновацій. Тренінг як активний метод навчання може використовуватися у викладанні дисциплін у ЗВО, а також у процесі підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів до роботи за умов інклюзії в системі неформальної та інформальної освіти.

Перспективи подальшого розгортання дослідження у представленому напрямі вбачаємо в екстраполяції напрацювань у систему дистанційного навчання фахівців, що реалізують інклюзію, з метою покращення їх професійної компетентності, а також здійснення експериментального вивчення ефективності такої діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афанасьєв М.В., Полякова Г.А., Романова Н.Ф. та ін. Тренінгове навчання в закладі вищої освіти: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М.В. Афанасьєва. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 323 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21071/1/2018%20%20%D0%90%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%8C%D0%B5%D0%B2%20%D0%9D%20%D0%92.pdf>.
2. Баранова Н.П. Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 159 с.
3. Бистрова Ю.О., Коваленко В.Є. Тренінг як засіб підвищення професійної компетентності педагогів у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2018. Вип. 11. С. 24–35. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n11-2018/bistrova-juo-kovalenko-vje-trening-jak-zasib-pidvichshennja.html/>
4. Воротникова І.П., Заєркова Н.В. Е-навчання асистентів учителів у післядипломній педагогічній

освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 66. № 4. С. 231–244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_66_4_21.

5. Діденко Л.В., Кондрашова-Діденко В.І. СМАРТ-країна: освіта. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 11. С. 34–37.

6. Колупасєва А.А., Таранченко О.М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Київ : «Ранок», 2018. 160 с.

7. Ленів З.П. Формування професійної компетентності фахівців, що реалізують інклюзивний підхід засобами SMART-технологій. *Зб. тез доповідей. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії*. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 197–201.

8. Ленів З.П. Когнітивно-компетентнісний компонент готовності асистентів учителів до реалізації командної взаємодії в умовах інклюзії. *Актуальні*

питання корекційної освіти. 2019. Вип. 13. С. 110–122. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-13/leniv-zp-kognitivno-kompetentisnij-komponent-gotovnosti-asistentiv.html>.

9. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 250 с.

10. Шеремет М.К., Ленів З.П., Лобода В.В., Максимчук Б.А. Стан сформованості СМАРТ-інформаційного критерію готовності фахівців до реалізації інклюзії в освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 72. № 4. С. 273–285. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2561?fbclid=IwAR1a3P5QjIV792Ig3svDURB9TnMUNqauuVsPXq8pSm9NOeMD2khfPOaqasw>.

11. Sam Kaner, Lenny Lind, Catherine Toldi, Sarah Fisk, and Duane Berger. *Facilitator's Guide to Participatory Decision-Making*. Foreword by Michael Doyle, 2007. 30 p.